

TANZİMAT DÖNEMİ ROMANLARINDA EĞLENCE HAYATI, ÂDÂB-I MUÂŞERET VE KILIK-KIYAFET

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARABULUT*

Öz

Tanzimat döneminde Batılılaşmayla beraber Türklerin hayatında önemli değişiklikler görülür. İstanbul bu değişimin en çok görüldüğü kenttir. Değişim, eğlence hayatında, kılık-kıyafette ve âdâb-ı muâşeretinde daha belirgindir. Tanzimat dönemi yazarları bu hususu romanlarında sıkça ele alır. Alafranga yaşama isteği zamanla alışkanlığa dönüşür. Ahmet Mithat Efendi başta olmak üzere dönemin birçok yazarı, İstanbul'un eğlence merkezlerini canlı tablolar halinde işler. Türklerin hayatında görülmeye başlayan önemli değişimlerden biri de âdâb-ı muâşeretindeki Batılılaşmadır. Dönemin romanlarında Doğu-Batı görgü kuralları karşılaştırılır. Yazarlar geleneklerimizi unutmadan Avrupa âdâb-ı muâşeretini tanımak gerektiğini belirtirler. 19. yüzyılın ikinci yarısında günlük hayatımızda kılık-kıyafette görülen değişiklikler dönemin romanlarında önemli ölçüde işlenir. Bu değişim, özellikle İstanbul sosyetesini, zenginleri ve aydınları arasında görülür. Fransız modası Osmanlı'nın geleneksel giyim tarzının önüne geçmeye başlar. Yanlış Batılılaşma bu üç alanda iyice kendini gösterir.

Anahtar kelimeler: Tanzimat, Roman, Batılılaşma, Görgü Kuralları.

Abstract

In The Tanzimat Period Novels Life Fun, Eyewitness Rules And Clothes

Tanzimat period in the life of the Western Turks and with significant changes are seen together. Most of these changes is seen in Istanbul city.

* Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Change, entertainment, life, costume-dress and manners, is more pronounced in. Tanzimat period of this matter in the novels of writers often takes. Request is converted into living habits Alafranga time. Ahmet Mithat Efendi many authors, mainly of the period, the live entertainment center of Istanbul in the tables work. The Turks began to see significant changes in the life of one of the Western eyewitness rules. East-West in the novels of the period is compared eyewitness rules. Authors do not forget our tradition to recognize the European manners, they should specify. 19. in the second half of the century in our daily life, the changes seen in costume-dress in the novels of the period will be processed significantly. This change society, especially Istanbul, is seen between the rich and the intellectuals. French fashion of the traditional clothing in front of the Ottomans began to move. Westernization in these three areas thoroughly wrong manifests itself.

Key words: Tanzimat, Novel, Occidentalization, Eyewitness Rules.

1. Giriş

Milletler arasındaki ilişkiler, sosyal ve kültürel alanlarda önemli etkileşimleri de beraberinde getirir. Bir millet, bazı siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı, diğer milletlerin yaşayış ve düşünüş tarzını benimseyebilir. Osmanlı devletinde 19. yüzyıla gelindiğinde hayatın her safhasında önemli değişimler görülür. Toplumdaki bu değişim, dönemin romanların yansımakta gecikmez. Bu yazımızda, bu değişimin Tanzimat romanlarında nasıl ve ne ölçüde yer aldığını irdelemeye çalıştık. Tema bakımından bir bütünlük arz ettiğinden dönemin romanlarını eğlence hayatı, âdâb-ı muâşeret ve kılık-kıyafet açısından ele aldık.

2. Eğlence Hayatı

Eğlence, insanlar arası etkileşimin en önemli unsurlarındandır. Kültürel taşıyıcılık görevini de üstlenen bu sözcük yaşandığı dönemin zihniyetiyle de yakından ilgilidir. Sosyo-kültürel değişimin gözle görülür yanı olması bakımından eğlenceler toplumların değişim sürecini de yansıtır.

Türklerin Osmanlı Hanedanı'ndan ve imparatorluktan ayrı bir millet sayılması fikrinin çıkmasında XIX. yüzyılda Batı'nın tesiri büyük olmuştur¹. Avrupa'da gelişen önemli bir hareket olan Türkoloji çalışmalarının temelinde, Batı'nın Doğu'yu sömürmesinin temellerini atmak amacıyla başlayan oryantalizm yatar². Tanzimat'a kadar İstanbul'daki eğlenceler, saray ve çevresinin eğlenceleri, din kaynaklı bayram eğlenceleri ve farklı milletlerin kendine has eğlenceleri³ olmak üzere üçe ayrılabilir. Bunlar-

¹ Mehmet Karakaş, *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Ankara, 2000, s. 82-90.

² Ahmet Gündüz, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Hareketleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 135, İstanbul, 2001, s. 68.

³ İlbeyi Özer, *Avrupa Yolunda Batılılaşma ve Batılılaşma*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 379.

dan başka, İstanbul'un meyhanelerindeki eğlenceler, kasaba ve köylerdeki halk eğlenceleri de bunlara eklenebilir. Osmanlı kültüründe görülen saray eğlencelerinden birisi şehzade sünnetleri ve hanımların düğün törenleridir. Saraylardaki bayram eğlenceleri de oldukça renkli olur. Osmanlıda eğlence denildiğinde Lale Devri'nden bahsetmemek önemli bir eksik olur. Lale Devri'nde eğlence hayatı had safhaya ulaşır. Bu dönemde, Sadabad gezintileri en gözde eğlence unsurudur. Lale Devri'nde halk eğlencelerinin en önemlileri arasında helva sohbetleri gelir. Bu eğlenceler yöneticiler ile halkı yakınlaştırması bakımından önem taşır. Bunlarla beraber, Karagöz, orta oyunu ve meddah da Osmanlı kültüründe dikkat çeken eğlence unsurlarıdır.

Osmanlıda Batılılaşma ile birlikte önemli değişim görülür. Batıdan aktarılan tüm yenilikler, bir eleştiri süzgecinden geçirilmeden alınmıştır⁴. Batılılaşma hareketleriyle beraber eğlence anlayışında da önemli değişiklikler görülür. İstanbul eğlence merkezlerinde görülen en önemli değişikliklerden birisi, kadın ve erkeğin beraber eğlenmesidir. İstanbul'un eğlence hayatında gayrimüslimler dikkat çeker. Bu dönemde Beyoğlu eğlence merkezleriyle bir Avrupa kenti gibidir. İstanbul'un bu renkli eğlence hayatı Tanzimat dönemi Türk romanlarında sıkça kullanılır. Alafranga yaşamın vazgeçilmez unsurları olan kumar, dans, balo, meyhaneler, müzik, çay partileri ve diğer eğlenceler romanlarda geniş yer tutar.

Paris'te Bir Türk adlı romanda Paris tam bir eğlence merkezi konumundadır. Nasuh'un en önemli konuğu olduğu ve on beş günde bir yapılan arkadaş-dost toplantılarında eğlencenin doruğuna ulaşılır: Bu toplantılar için asilzade olma şartı yoktur. Özellikle gençlerin katılımı dikkat çekmektedir. Eğlence hayatı sadece bu toplantılardan ibaret değildir. Belirli dönemlerde dans ve balolar da eğlence hayatının gözde unsurlarıdır:

*"Prado balosuna devam eden şu cemaatin icra eyledikleri rakslar sair baloların rakslarına asla benzemez. Bunlar ol kadar serbestane, öyle aşüftegâne ve o derece çilguncasına raks ederler ki gerçekten namuslu olan veyahut (Paris'te eksik olmadığı veçhile) namuslu olmak üzere geçinen bir kadın! Bu oyunları temaşadan bile haya eder."*⁵

Paris'te Bir Türk adlı romanın üçüncü bölümü *Mevsim-i Bahar*'da Nasuh, bir önceki bölüm olan *Paris'te Bir Kış*'a göre canlı bir hayatın içindedir. Nasuh, Paris'i daha iyi tanımak için Boulogne ormanındaki göller bölgesini, Vincensen ve Saint-Germain ormanlarını, Montreuil, Saint Denis, Pierrefitte, Gennevilliers, Neuilly ve birçok yerleşim merkezlerini ge-

⁴ Orhan Türkdöğen, "Türk Burjuvazisi Üzerine Bazı Yaklaşımlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 170, İstanbul, 2007, s. 12.

⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, (Hazırlayan: Erol Ülgen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 165.

zer. Bu bölümde Nasuh kendisini, kumar oynamaktan başka bir şey bilmeyen bir çevrenin içinde bulur.

Müşahedat adlı romanda balolar alafranga hayatın bir parçasıdır. Bu eserde, Avrupa kumarhanelerinden de haber verilir: Meğer baron Karnik Viyana'da zavallı şişman ve yaşlıca kadının akçe ve mücevheratını da Franz Joseph rıhtımı üzerindeki kokotlarla, kumarhanelerdeki kumarbazlarla, opera tiyatrosundaki aktrislerle çarçabuk yeyip bitirdikten sonra en meşhur bir kumarhanenin "grek" denilen hilebazları miyanına dâhil olmuş. Avrupa ahvaline vâkıf olanlar için tarife bile hacet yoktur ki Avrupa'ca grek demek Rum veyahut Yunanlı demek değildir. Belki kumar oyunlarında türlü hüd'alarla birtakım paralı adamları soyan hilebazlara grek derler⁶.

Jön Türk adlı romanda eğlence hayatı yine alafrangadır. Bu eğlencelerde az sayıda kişi alaturka müzik çalabilmektedir. Daha çok, alafranga marşlar, polkalar, valsler çalınmaktadır: Hatta bazı müterakkileri opera ve operetlerin en kolay parçalarını da çalabiliyorlar. Ama usul denilen şey alafrangada da var. Bazı taze kızlar ve hemen kızlar kadar taze kadınlar raks hevesini de izhar ettiler. Dilşinas Hanım'ın itirazlarına artık kim bakar? Bizim eski alaturka rakslarımız hanımlar nezdinde dahi şâyân-ı istihyâ görülmeye başladılar ise de alafranga rakslar gereği gibi moda hükmünü almışlardır⁷.

Bu romanda Ceylan Hanım'ın ailesinden bahsedilirken ilginç bilgilerle karşılaşırız. Ceylan'ın babası Kâzım Bey, iyi polka oynamaktadır. Annesi Sezayidil Hanım ise alaturka ve alafranga oyunların birçoğunu bilmektedir.

Hayret'te, kumar oynamak yabancıların eğlencesi olarak ön plana çıkar. Özellikle Mösyö Sarpson kumarbazlığıyla tanınmaktadır. Bu şahıs bazen rakiplerini daha da hırslandırmak için küçük meblağlı oyunları kaybedip daha sonra hepsinin tüm parasını almaktadır.

Cellat adlı romanda tiyatrolar, kumarhaneler, danslar, içkili sohbetler, balolar ve diğer eğlenceler iç içedir. Asil ve zengin ailelerin eğlence hayatı çok renkli bir şekilde verilmektedir: Bu gece sarây-ı imparatoride bir balo veriliyor. Hem de kıyafetli ve maskeli bir balo! Fransa bütün Avrupa'ya karşı i'lân-ı harb etmek üzere bulunduğu bir zamanda şu baloya âlem istiğrap eyliyorsa da Napolyon cihana edeceği i'lân-ı harbin bir zevk ve şâdımanî-i umûmî ile icrası için bu baloyu parlattıkça parlatmak azmine düşmüş⁸.

⁶ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat* (Hazırlayan: Necat Birinci), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 303.

⁷ Ahmet Mithat Efendi, *Jön Türk*, (Hazırlayanlar: Ali Şükrü Çoruk, M. Fatih Andı, Kâzım Yetiş), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 16.

⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Cellât*, (Hazırlayanlar: Nuri Sağlam-Ali Şükrü Çoruk), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 113.

Karnaval adlı romanda eğlence hayatında yine danslar ve balolar ön plandadır. Ahmet Mithat Efendi, bu romanın Mukaddimesinde, “*Vakıa bazı asarımızda balolar hakkındaki nazariyatımızın bir kısmını serdeylemiş isek de Karnaval serlevhalı bir romanın en başlıca zemini balolar olacaktır ol babta biraz daha vâsi malûmat itasına lüzum görmekteyiz*”⁹ diyerek devrin zihniyetini açıkça ifade eder.

Eğlence hayatının en önemli unsuru sayılan balolarda ‘*raks etmek*’ asıl amaçtır. Balolarda özel bir kıyafet giyme zorunluluğu da yoktur. Ancak mümkün mertebe şık ve temiz olması tercih edilir. Bununla beraber balolarda kumar oynamak da adet haline gelir. Balo denilen mahallerde eğlence yalnız raksa da münhasır değildir. Her kim ne suretle ister ise eğlenir. Kumar oynamak baloların raks kadar ve belki daha ehemmiyetli bir eğlencesidir. Kibar balolarında mahsus kumar salonları olup gayet mükellef masalar üzerinde yıldızlı maldızlı oyun kâğıtları bulunur. Her kimin merakı hangi oyun ise onun erbabından üç veya dört velhâsıl oyunun iktiza eylediği kadar adamlar toplanıp oynarlar¹⁰.

Balolarda kadınların kumar oynamaları yasak değildir. Kadınların da katıldığı kumarlar oyuncuların daha da hırslanmasına sebep olur. Bu gibi eğlencelerde içkiler de bol ve çeşitlidir. Eğlencenin zirveye çıktığı balolarda büyük paralar harcanır. Bu nedenle asil ve zenginler bu yerlerin müdavimidir. Erkeklerle kadınların daha serbest davrandığı bu eğlenceler Batılı yaşam tarzının eğlence cihetini göstermesi bakımından önemlidir. Balolarda içki dahi cümle-i levazımdandır. Kibar balolarında, resmî yerlerde içkiyi hane sahibi takdim ederse de umumî balolarda gayet mükellef büfeler vardır ki ismi işitilmedik içkilerden birkaç yüz nevi şeyler bulunur. Bunların en ucuzları da vardır en pahalıları da. Şöyle ki bir dülgerin beş on günlük gündeliğini siz orada bir şişe içkiye verebilirsiniz. Hele baloların en parlak eğlencesi taharriyat ve teccessüsât-ı âşikanedir. İnsan heveskârı olduğu bir kadının arkasına takılmak ve istediği sözü söyleyebilmek için balolarda bulduğu müsaadeyi kilise de bile bulamaz. Buna istiğrap etmeyiniz.

Zira kiliselerde mülakat-ı âşikane için bulunan fırsatlar olur olmaz yerlerde bulunamazlar¹¹.

Ahmet Mithat Efendi, karnaval ve balolar hakkında Avrupa ile Osmanlı devletini karşılaştırır. Ona göre buradaki karnaval ve baloları bizim memleketimize tatbik ihtiyacı vardır. Yazar, Venedik ve Paris karnavalları ve baloları ile İstanbul karnavalı için şöyle der: Avrupa’da karnavalları en parlak olan memleketlerin bize tefevvuku olsa olsa ancak kıya-

⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Karnaval*, (Hazırlayan: Kazım Yetiş), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 14.

¹⁰ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 14.

¹¹ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 14.

fetçe, maskaralıkça olabilir. Yoksa diğer bazı cihetlerden bizim karnaval- lar, balolar dahi pek aşağı kalmazlar¹².

Mihnetkeşan'da Galata'nın eğlence hayatı ön plana çıkarılmaktadır. Yine meyhaneler ve içki karşımıza çıkar. Bu eserde kahramanımız Dakik Bey, Galata ve Beyoğlu'nun meyhanelerine, gazinolarına ve diğer eğlence yerlerine devam eder. Arkadaşı Mithat Bey onu defalarca uyarır.

Araba Sevdası'nda Bihruz Bey, Mösyö Piyer ile kumar oynar. Ancak hep Periveş Hanım'ı düşündüğü için oyunu çok iyi beceremez: "Nu zalon fer kelkô parti dô trante ön! dedi; karşı karşıya geçtiler, oturdular, oyuna başladılar."¹³ Eserin baş karakteri olan Bihruz Bey, büyük ölçüde Fransız kültürünün etkisi altındadır¹⁴. Bihruz, bu tesiri bütünüyle temsil eder. Bihruz, zengindir, başıboşur, zerafet düşkündür, zamanının büyük bir kısmını terziler, berberler ve kunduracılarla geçirir. Hayatını yaşama ve para harcama onun en büyük iki özelliğidir.

İntibah'ta ise Ali Bey, Mehpeyker'in tuzağına düştükten ve Dilaşub'u da ona esir olarak kaptırdıktan sonra küçük içkili meyhanelere devam etmeye başlar. Bununla beraber kumar masalarında da sık sık görülmeye başlar.

Zehra'da, Suphi alafranga eğlence hayatına kendisini kaptırır. Balolar, tiyatrolar vb. eğlence yerlerinde sık sık görülür: Subhî, Muhsin'e terk etmiş, kendisi high life, yani maişet-i kibarâneye koyulmuştu... Bazen Fransız tiyatrosuna, bazen Verdi'ye, bazen Tepebaşına, Konkordiyaya, bazen Kristal'e, bazen rastgele bir konsere giderlerdi. Balolardan, süarelerden de geri kalmazlardı¹⁵.

Tanzimat dönemi romanlarında İstanbul'un eğlence hayatı oldukça renkli biçimde verilir. Bu hususta özellikle Beyoğlu Avrupa kentlerini aratmaz. Geleneksel Osmanlı eğlence hayatı Batılılaşmayla birlikte yerini Avrupaî eğlence biçimine bırakır. Kadınlı-erkekli danslar, balolar, karnavallar, meyhaneler, kumarhaneler, çay partileri vb. dönemin eğlence dünyasına hakim olur. Tanzimat dönemi yazarları eğlence hayatındaki bu değişimi romanlarında canlı bir biçimde anlatırlar.

3. Âdâb-ı Muâşeret

Türk milli kültürü, Türk milletinin sahip olduğu ahlaki değerleri, sanatı, gelenek-görenekleri, inancı vb. ifade eder. Kültürümüzün varlığını devam ettirmesi ve korunması milletin de varlığının devamı ve korunması anlamına gelir¹⁶. Tanzimat sonrasında Türk toplumunda âdâb-ı muâ-

¹² Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 15.

¹³ Rezaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, (Haz: Hüseyin Alacatlı), Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 98.

¹⁴ Ali İhsan Kolcu, "Yenileşmenin İkinci Kuşağı", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, (Editör: Ramazan Korkmaz), Grafiker Yayınları, Ankara, 2004, s. 84.

¹⁵ Nabizade Nazım, *Zehra*, (Haz: Hüseyin Alacatlı), Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 107.

¹⁶ Mustafa Talas, "Milli Kültürümüzün Dil Meselesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 165, İstanbul, 2006, s. 195.

şeret hususunda önemli değişiklikler görülür. Modernleşme ile beraber Avrupa'nın yaşama biçimi örnek alındığından eski görgü kurallarında değişimler görülür. Tanzimat döneminde yazılmış romanlarda asaletin, kibarlığın göstergesi olarak âdâb-ı muâşeret teması işlenmiştir. Toplum içindeki insanların münasebetlerini düzenleyen kurallar bütünü olan bu kavram, terbiye ile ilgili bir ifadedir. Bu bakımdan da toplumdan topluma değişiklik gösterir. Milli kültürümüz Tanzimat döneminde önemli değişimler gösterir. Bu dönemde misyonerler yabancı okullar vasıtasıyla milli kültürümüzü yok etme politikası uygulamışlardır¹⁷.

Bir ülkenin her yerinde de aynı yaşayış tarzının olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü ülkedeki saray adabı ile devlet dairelerindeki görgü kuralları ve halkın yaşamı arasında farklar vardır. Dönemin romanlarında özellikle hem Doğu-Batı âdâb-ı muâşereti karşılaştırılır. Batılılaşmanın yoğun görüldüğü kent olan İstanbul, olay örgüsü ülke içinde geçen romanların asıl mekânıdır. Özellikle Beyoğlu bu yerlerin başında gelir. Ahmet Mithat Efendi, Avrupa'nın tanımak için onların âdâb-ı muâşeretini bilmek gerektiğini belirtir. Bu bilgiler Avrupa'ya gidecekler için coğrafya, edebiyat ve dil, Avrupa'da yaşama kolaylığı gibi faydalar sağlayacaktır. Ayrıca, Avrupa'ya yönelirken kendi milli adabımızı da unutmamak gerekir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* adlı eserinin ilk bölümünde İstanbul'dan Paris'e vapurla yapılan seyahat anlatılır. Bu bölümde olay örgüsü vapurdaki yolcuların birbiriyle tanışmasıyla başlar. Romanın ilk bölümünde başkahraman Nasuh'un *Messagerie Impériale* adlı vapurla Marsilya'ya hareket edişi anlatılır. Bu yıllarda (1853-1870) Fransız kraliyet tahtında III. Napoléon oturmaktadır. 1870'te Almanlara yenilen III. Napoléon tahttan iner. *Messagerie Impériale* vapurunda yerli ve yabancı birçok yolcu vardır. Bu kişiler arasında geçen ilişkileri daha iyi verebilmek için bunları kısaca tanıtmak faydalı olacaktır. Madame Syrienne, kocası Monsieur Syrienne vefat ettiği için, İstanbul'dan ayrılıp Lyon'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Onun Marie adında dört yaşında bir kızı ve Etienne isminde on iki yaşında bir oğlu vardır. Kendisi otuz beş yaşlarındadır.

Vapurdaki bir başka yolcu ise Cartrisse isminde bir bayan vardır. Kendisine bazen Madame, bazen de Mademoiselle diye hitap edildiğinden, kendisi de her iki hitaba cevap verdiği için bu bayanın evli olup olmadığı hakkında önceleri karar verilemez. Kendisinin otuz yaşından küçük olmadığı tahmin edilebilmektedir.

Bunlardan başka, Avrupa asilzadelerinden olduğu sanılan kırk yaşlarında olan Madame de Trouville ve yine Alman Herr Kaliksberg de bu seyahatte bulunmaktadır. Catherine yirmi yaşında bir Fransız'dır. Küçük

¹⁷ Metin Kopar, "Amerika Birleşik Devletlerinin Ermeni Politikası", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 152, İstanbul, 2001, s. 139.

yaşlarda kimsesizler yurdunda kalmış, bilinmeyen birinin desteğiyle zengin olmuştur. Orta yaşlarda olan Lehistanlı Gardiyanski vapurda Nasuh'la dost olmuş ve birlikte Paris'e gitmektedir.

Ayrıca Türk olduğu sadece isminden anlaşılan (*Paris'te Bir Türk*) Zekâ Bey, yirmi beş yaşında oldukça alafrağa ve şık bir gençtir. Düşük ahlaklı olan bu şahıs Fransa seyahati sırasında yolcuları sık sık rahatsız eder. Remzi Efendi, Zekâ'nın arkadaşıdır. Kırk beş yaşından az olmadığı aşıkardır. Zekâ Bey gibi sefahate düşkün ve gayri ahlaki konuşmalarıyla dikkat çeker. Sena Bey, yirmi yaşında, zeki, yakışıklı bir gençtir. Tahsil için Paris'e gitmektedir.

Ve tabii ki Nasuh Efendi... Romanın ilk bölümünde Nasuh'un ne amaçla ve nereye gittiği tam olarak verilmez. Yirmi sekiz-otuz yaşlarında olan bu genç, Doğu ve Batı edebiyatında önemli bilgi birikimine sahiptir. *Türkçe, Arapça, Ermenice, Rumca, Farsça ve Fransızca bilir*¹⁸. Yazar, Nasuh Efendi'yi ideal Türk erkeği olarak romanda önemli bir konumda tutar.

Messagerie Impériale vapurunda seyahat boyunca kişiler arası ilişkiler dikkat çeker. Kibarlık, asalet ve adab-ı muaşeret vazgeçilmeyen üç husustur. *Messagerie Impériale* vapurunda konuşmalarda ve davranışlarda kibarlık ve adab-ı muaşeret ön planda gelir (*Paris'te Bir Türk*, 6). İstanbul'dan Paris'e giden bu vapurda asalet ve kibarlık gibi kavramlar romana hakimdir. Seyahat bitince, romanın büyük bir bölümünün geçeceği Paris'e geliriz. Nasuh Efendi burada asilzadelere birçok kişiyle tanışır ve geniş ve önemli bir çevre edinir. Her zaman kibarlığını muhafaza eden Nasuh Efendi, kadınların da ilgi odağı olur.

Ahmet Mithat Efendi'nin Avrupaî yaşama biçimlerini anlattığı eseri *Avrupa Âdâb-ı Muâşereti*, Batı medeniyetinin öğrenilmesinde Avrupa âdâbını bilmenin faydası olduğunu ifade eder: Alafranga tabirinin delâlet etmesi lâzım gelen usûl ve âdâb-ı muâşeret-i Avrupâiye'de ne kadar gafil olduğumuz düşünülse hakikaten istiğrab olunur. Avrupa yanı başımızda bulunmak şöyle dursun, âdetâ Avrupa bizim içimizdedir. Biz dahi Avrupa kıt'asındaız¹⁹.

Avrupa'yı tanımak için onların yaşayış tarzını takip etmek gerektiğini söyleyen Ahmet Mithat, aynı zamanda milli değerlerimize de sahip çıkmamız gerektiğini belirtmektedir. Alafrangalaşmak uğruna kendi öz değerlerimize zarar getirmemeli, Batı'nın medeniyetini örnek almalıyız. Avrupalıların yaşamını taklit etmek bize fayda getirmeyecektir. Önemli olan, milli ve manevi unsurlarımızdan uzaklaşmadan Batı medeniyeti dairesine girmektir.

¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, (Hazırlayan: Erol Ülgen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 105.

¹⁹ Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 117.

Ahmet Mithat Efendi'nin Avrupa seyahatlerinden gözlemlerini içeren *Avrupa'da Bir Cevlân* adlı eserinde Avrupalıların yaşama biçimlerinden ilim ve tekniğe, şehir düzenine ve mimarisine kadar hemen her husustaki izlenimlerini anlatır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Müşahedat* adlı eserinde Rafet, Matmazel Ağavni ve Matmazel Siranuş arasında geçen sohbette alafranga muaşeret ağırlık kazanır: Buradaki muaşeret epeyce alafranga olduğu cihetle öyle mastika muhabbeti filân yoktu. Şöyle ayakta biraz müsahabetten sonra sofraya oturuldu. Bir şişman besleme karı sofrada hizmet eyliyordu²⁰.

Jön Türk'te Doğu-Batı adab-ı muaşeretleri karşılaştırılır. Ceylan ile Nurullah Bey arasında geçen sohbette, kadın-erkek ilişkileri tartışılır. Nurullah Bey, Doğu-Batı medeniyetleri arasında adab-ı muaşeret farkını dikkate almak gerektiğini ifade eder:

Ahmet Metin ve Şirzat adlı romanda, Ahmet Metin, yanında hizmetkârlar bulundurduğu Vasliki'yi, ailesinin bir ferdi gibi görür. Kendisi, onu âdetâ kızı gibi yetiştirmek ve ona iyi bir izdivaç temin etmek ister. Hizmetçilere edilen bu muâmele şarkın üstün olan terbiyesinin iktizâsıdır. Ahmet Mithat, efendi-uşak münâsebetinin mühim bir muâşeret âdâbı olduğu kanaatindedir ve bundan birkaç defa bahsetmiştir. Avrupa'da ise bu terbiye yalnız muhafazakâr ailelerde kalmıştır²¹.

Tanzimat'la beraber Osmanlı Devleti'nde görülen değişikliklerden biri de adab-ı muaşeret anlayışındaki değişimdir. Özellikle aydın/yönetici kadronun öncülüğünde cereyan eden bu değişim, Batılılaşmanın önemli bir parçası olarak ülkeye yansır. Osmanlı yöneticilerinin yabancı elçilere ve diğer devlet adamlarına verdiği ziyafetlerde Batılı bir ortam söz konusudur. Ayrıca kadınların da bu ziyafetlerde bulunması bunu en iyi biçimde desteklemektedir. Demek oluyor ki, adab-ı muaşeretteki değişim öncelikle saray protokolünde kendini gösterir. Geleneksel Türk ailesinde aynı kaba kaşık uzatan yapı, alafrangalaşmayla beraber değişir. Artık ayrı ayrı tabaklar sofraları süsler. Osmanlıdaki Avrupalılaşma sürecinde nezaket kurallarına ayrı bir önem verilmiştir. Burada, Avrupa yaşama biçimlerini almanın yanı sıra dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, Batı'yı taklit etmek değildir. Kültürel değerlerimizi unutmadan Batı'nın ilmini almamız gerekir. Taklitçilikle ancak gülünç hale geliriz, Batılı olmayız. Bu mesaj dönemin birçok romanında okura verilmek istenir.

4. Kıyafet, Moda ve Şıklık

Osmanlıda Batılılaşma hareketleriyle birlikte özellikle Fransız kültürünün ve modasının kılık-kıyafette hakim olmaya başladığını görürüz. Osmanlı kadınlarına yönelik birçok dergide Fransız moda tasarımları yer

²⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat*, (Hazırlayan: Necat Birinci), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 94.

²¹ Orhan Okay, *a.g.e.*, 121.

alır. Geleneksel Osmanlı kıyafeti öncelikle zenginler, aydın ve yönetici kesimi tarafından terk edilmeye başlanır. Giyim-kuşamdaki değişim, zamanın şartlarına ve yenileşme hareketlerine göre farklılaşır.

Toplumsal değişimle kıyafetteki değişim arasında paralellik görülür. Geleneksel dönemde, sokaktaki insanın statüsü, üzerindeki kıyafeti sayesinde büyük oranda belli olur²². Dönemin gazete ve dergileri başta kadın kıyafetleri olmak üzere, son modayı topluma iletir. Modayı takip etmek dönemin alafrağa tiplerinin ortak özelliklerindedir. Bu değişime muhafazakârların tepkisi olsa da, zamanla yeni duruma onlar da alışır.

Türkler, Müslüman olmadan evvelki inançlarına Müslümanlıkla birlikte yeni bir giysi Batılılaşma sürecinde kadınlar, sabah kıyafetlerinde, ceketler, iç yelekler, pahalı manto ve çizmeler, moda kloş ve pliler ve bunları süsleyen şemsiye vb. aksesuarlar olmakla birlikte; erkek kıyafetlerinde, İstanbullu, pantolon, iskarpin ve bu giysileri tamamlayan şemsiye, eldiven, şapka ve baston gibi aksesuarlardır. Baston 1830'lerden itibaren kullanılmaya başlar ve Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar erkek kıyafetinin önemli bir aksesuarı ve alafrağalığın simgelerinden biri olur²³. 1930'lu yıllara kadar eldiven kadın kıyafetinin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Kıyafet hususunda II. Mahmut zamanında yapılan yenilikler bu değişimin temelini oluşturur. Çağdaşlaşma açısından kıyafet konusunun anlamı, tebaanın eşitliği siyasetiyle ilgilidir²⁴. Bu değişim, toplumdaki ayrıma son vermeyi amaçlar. Önceleri askeri zorunlulukla başlayan kıyafetteki değişim, Batılılaşma ile özellikle kentli nüfusun Tanzimat dönemi romanlarında kıyafet hususu Batılılaşmanın önemli unsurlarından birisi olarak yer almaktadır. Kültür ve medeniyetin kıyafetle ilgisini, kişiler arası ilişkiler ve âdâb-ı muâşeret ile açıklanabilir. Osmanlıda giyim, Batılılaşma ile birlikte değişim gösterir. III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde daha da belirginleşen bu husus ordunun ıslahında da görülür.

Kıyafetteki değişim, devlet memurlarından balolardaki kadınlara kadar kendisini hissettirir. Orhan Okay, çok karışık ve kompleks olan kıyafet değişmesinin sebepleri arasında sosyal, psikoloji, siyaset, moda, din ve ahlâk, ekonomi, estetik gibi âmilleri göz önünde tutmak gerekir²⁵, derken kıyafetteki değişimin toplum hayatına ne ölçüde yansıdığını belirtir.

Dönemin önemli yazarlarından Ahmet Mithat Efendi, romanlarında kıyafetle medeniyeti birlikte ele alır. *Acâyib-i Âlem*'de Rusya seyahatindeki Suphi ve Hicabi Beyler, burada tanıştıkları İngiliz Miss Haft'ı tavrıyla

²² İlbeyi Özer, *Avrupa Yolunda Batılılaşma ve Batılılaşma*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 328.

²³ Mustafa Karabulut, *Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2008, s. 181.

²⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 198.

²⁵ Orhan Okay, *a.g.e.*, 131.

rıyla ve kıyafetleriyle etkilerler. Bayan Haft, halasına yazdığı mektupta, Türklerle Avrupalıları karşılaştırır ve Türklerin ne kadar medeni olduklarından bahseder:

Paris'te Bir Türk adlı romanda Messagerie Impériale vapuru İstanbul'dan Marsilya'ya hareket eder. Vapurda bulunan yolcular değişik konular üzerine sohbet ederler. Nasuh, milli ve manevi değerlerine sahip çıkan ideal bir Türk genci olarak yabancılara karşı hep ayakta kalmasını bilir. Aşağıdaki parçada, garip kıyafetli bir kişinin resmini Türk'e benzeterek eğlenirler. Fakat Nasuh Bey, hemen söz alarak Türk'ün böyle bir kıyafet giymeyeceğini belirtir: Acayip olduğunu teslim ederim. Fakat güzel değildir. Hem bu kıyafette Türk yoktur ki!²⁶

Felatun Bey ile Rakım Efendi'de Felatun Bey'in babası Mustafa Meraki Efendi, alafrangaya olan düşkünlüğünü çocuklarının kıyafetine yansıtmakta geri kalmaz. Gerek kendisinin, gerekse çocuklarının kıyafetleri modaya son derece uygundur. Yetişme tarzı alafranga olan Felatun Bey, Beyoğlu'nda ne moda olursa onu giyer. Felatun Bey'in kıyafeti, onun romandaki işlevine uygun biçimde alafrangadır. Felatun, zarif ve aristokratik bir salon adamı değil, görgüsüz bir kahvehane adamıdır²⁷. Toplum kurallarını tam olarak bilmediği halde, sadece, Râkım'ı küçük düşürmek istersen, kendisi gülünç olur. Yazar, bu şahsı onun karakterine uygun kıyafetle okuyucuya tanıtır. Babadan kalma servetini kumarda yiyen ve her an gülünç olan Felatun Bey²⁸ kendisini vitrinlerdeki mankenlere benzetir ve sık sık kıyafet alır.

Tanzimat döneminde erkekler için 'şık' sözcüğü de telaffuz edilir. Bu, daha çok alafranga giyinen erkekler için kullanılır. *Dürdane Hanım*'da Acem Ali Bey, pantolonlu, ceketli ve kravatlıdır. *Vah* adlı romandaki Behçet Bey ise saatlerini giyinmeye ayıran tembel bir kişidir.

Müşahedat'ta kıyafet yine alafrangadır. Çünkü yazar kıyafetteki değişimi medenileşmenin önemli unsurlarından görmektedir: Karşımızdaki kadınların birisi ihtiyarsa da ikisinin taze olduklarını ve hatta pek de alafranga ve mükemmel giyinmişlerdi²⁹. Yazar, vapur seyahati sırasında yolcuların kıyafetlerinden bahsederken adeta Doğu ile Batı'yı kıyafet hususunda karşılaştırır. Burada, Doğu medeniyetini sarık ve fes ile, Avrupa medeniyetini de şapka ile telakki eder:

Tanzimat dönemi romanlarında Müslüman-Türk kadınların kıyafetinin değişim göstermesinde yabancı kadınların da etkisi vardır. *Mesâil-i*

²⁶ Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, (Hazırlayan: Erol Ülgen), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 21.

²⁷ Nurullah Çetin, "Tanzimat Döneminde Türk Romanı", *Hece Dergisi*, Sayı: 65, 66, 67, Ankara, 2002, s. 26.

²⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19.ncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 459.

²⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Müşahedat*, (Hazırlayan: Necat Birinci), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 17.

Muğlâka adlı eserde, Madame De Rose Bouton'un kıyafeti de böyle bir durum arz eder.

Kadın kıyafetindeki alafrangalaşma en belirgin biçimde gelinlikte görülür. Bu husus bazen abartılarak Paris'ten gelinlik sipariş etmeye kadar gider. *Jön Türk*'te Ahdiye Hanım'ın düğün hazırlığında alaturka ve alafranga kıyafet ve modalar üzerinde durulur.

Ahdiye Hanım'ın gelinliği hazırlanırken alafranga moda dikkat edilir. Gelinliğin hazırlanmasında alafranga komşuların moda dergilerinden de faydalanılır. Bu alafranga elbisenin üzerine ise Batılı bir saç modelini de Lavallier'in kuaförü yapacaktır:

Kaplan Bey, kıyafetiyle Batılı bir tablo çizer. Ancak sevdiği Rus kızı Katerina'nın hoşuna gittiği için onun yanına giderken milli kıyafetini giyer. Kaplan Bey, alafranga kıyafet ile milli kıyafeti birleştirir: Alafranga gömlek ile gayet süslü boyunbağı üzerine giydiği Kafkaskârî setri büsbütün ma'mûlât-ı dahiliyyeden olmayıp kısım-ı a'lâsı aynıyla alafranga setriler içinde ve etekleri ise uzun ve kırımlı bulunmaktan naşi Kafkas tarzındaydı. Ayağındaki pantolona gelince bunu görenler Kafkas çakşırı olmaktan ziyade İngiliz biçimi dar pantolonlara teşbih ederler ise yeri vardır. Ayağında da sahtiyandan mamul Çerkez çarığı yerine keçi derisinden mamul bir alafranga potin vardı³⁰.

Karnaval'da alafranga yaşamın önemli bir unsuru olarak eğlence ve balolar ön plandadır. Bu eğlencelerin kıyafetleri alafrangadır: Kibar balolarında ve bhusus resmî balolarda ekseriya yüzlerine nikap koymazlar. Kıyafetleri dahi hemen müsavi gibi bir şeydir. Bir beyaz gömlek, bir yelek, bir beyaz boyun bağı ile bir siyah setri ve pantolon erkeklerin kıyâfet-i umûmiyyesi olup nişanları olanlar nişanlarını takarlar³¹.

Vah adlı romanda Ferdane Hanım'ın kıyafeti de alafrangadır: Resmi kemâl-i dikkatle muayene eyledi. Beğenmiş olduğu dahi hâl ve tavrından anlaşıyordu. Bu resmi uzaktan görseydiniz gayet alafranga, gayet dekolte giyinmiş bir kadın olduğunu anlardınız. Yakından baksaydınız Ferdane Hanım olduğunu tanırdınız³².

Araba Sevdası'nda Bihruz Bey, kıyafetiyle de alafranganın zirvesindedir. Zaten asıl amaçlarından biri de herkesten alafranga ve şık giyinmektir. Kendisi en meşhur markalardan giyinmeyi ve bundan çevrenin de haberdar olmasını ister: Aşağıki kapıya yakın ve kapıdan her gireni çıkarmayı görmeye müsait bir mevki tutarak bir masanın iki yanındaki birer sandalyeden birisine kendisi kurulmuş, diğerine de yakasının iç tarafın-

³⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Kafkas*, (Hazırlayan: Erol Ülgen), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 22.

³¹ Ahmet Mithat Efendi, *Karnaval*, (Hazırlayan: Kazım Yetiş), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 8.

³² Ahmet Mithat Efendi, *Vah*, (Haz: Kazım Yetiş), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, 146.

daki Terzi Mir markası yakından geçenlerin gözlerine çarpmakta olan pardösüsünü sanki gelişigüzel atmış idi³³.

Bihruz Bey için alafranga giyinmek yaşamın vazgeçilmez bir unsurudur: Genç bey ise, oturduğu yerde sol ayağı üzerine atmış olduğu sağ ayağını, mızıkanın usulüne muvafık bir hareketle muttasıl oynatır ve ayağı pek de küçük değil iken, ziyadesiyle nâzik, ziyadesiyle biçimli gösteren Heral işi parlak botunun sivrice yüzüne elindeki bağa saplı ve sapının üzeri Fransızca (M.B.) harflerini irâe eder gümüş markalı bastonuyla bir düziye vurur ve en azı her beş dakikada bir kere uçları altınlı bir siyah ipek şeride merbut, mineli saatini beyaz yeleşinin cebinden çıkarıp baktıktan sabırsızlıkla yerinden fırlayarak kapı tarafına doğru beş, on adım gittikten sonra yine sandalyesine avdetle evvelki vaziyetini almıştı³⁴.

Bihruz Bey, sık sık terzilere yepyeni ve alafranga kıyafetler ısmarlar. Bunlar oldukça pahalı olup, bu israfların sonunda büyük sıkıntılar çekeceğinin de ilk belirtileridir: Mevsimin müjdesine göre bazen koyu, bazen açık renkte gayet dar elbisesi... Bal renginde eldivenleri, ufarak fesi ile yan taraftan simasını bir nısfı frenk gömleğinin dimdik duran yüksek yakasıyla örtülmüş...³⁵ Bihruz Bey'i mesire yerlerinde kıyafetiyle ön plana çıkarken görürüz. Periveş ile Çengi'nin sohbetleri arasında *İngiltere* sözü geçer. Bihruz ise bu sözü uzaktan duyar ve kıyafetinden dolayı kendisinden bahsedildiğini zanneder ve bunu kendisine atılmış pırlanta kadar değerli bir taş olarak algılar. Bütün bunlara rağmen yazarı asıl ilgilendiren Bihruz'un sadece kılık-kıyafeti değil, aynı zamanda alafranga züppe tipinin kendine özgü kafa yapısı, zihniyeti, iç yaşantısı³⁶ hususudur.

Sergüzeşt, esir ticareti üzerine yazılmış bir romandır. Romanın bütünü içinde konak halkının rolü, diğer şahıslar gibi, Dilber'e kontrast teşkil etmeleri, esir, fakir ve zavallı insanları ezen bir sosyal tabakanın temsilcileri olmalarıdır³⁷. Böyle bir ailenin yer aldığı *Sergüzeşt*'te verilen bir davette kıyafetler de alafrangadır: Davetli olan yeğenlerden biri, Paris'in son modasını taklit ederek giydiği uzun etekli açık mavi elbisesi ve boynuna taktığı iki-üç sıra incilerle -tamamıyla doğuya mahsus hayallerden değilse- sabaha karşı sönmek üzere olan yıldızlarıyla semaya benzemişti³⁸.

Mesail-i Muğlaka'da genç Osmanlı Abdullah Nahifi, Parisien yani Paris şıklarına yakışır biçimde giyinir: Delikanlı Paris'in son modası mucii-

³³ Rezaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, (Haz: Hüseyin Alacatlı), Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 7.

³⁴ Rezaizade Mahmut Ekrem, *a.g.e.*, s. 8.

³⁵ Rezaizade Mahmut Ekrem, *a.g.e.*, s. 14.

³⁶ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bakış-1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 62.

³⁷ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-1*, Dergah Yay., İstanbul, 1992, s. 378.

³⁸ Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt*, (Hazırlayan: Zeynep Kerman), MEB Yay., Ankara, 1999, s. 46.

bince giyinmiş. Tamam bir Parisli'den bir noksanı varsa o da elinde bulunması lâzım gelen claque şapkasından ibaret! Bir fazlası da başındaki fesi! Ama nar çiçeği rengine takarrup edecek derecelerde parlak renkli bir fes³⁹.

Cumhuriyet öncesi veya Cumhuriyet sonrası modernleşme sürecinden tutunuz da, ideolojik farklılaşmalara varıncaya kadar ortaya çıkan tarihsel oluşumda önemli etkiler görülür. Türk elitist tabakanın veya batıda örneğinde gözlemediğimiz üzere, yerlilik kimliği ağır basan milli bir burjuvazi sınıfının yetiştirilmemiş olması, günümüzde beliren toplumsal gerginliklerin, tabakalar arası kültürel yarılmaların da nedeni olmuştur⁴⁰. Batılılaşma ile beraber özellikle Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin kılık-kıyafetleri örnek alınır ve Avrupa modası takip edilir. Bu süreçte en çok tartışılan hususlardan biri özellikle kadın kıyafetindeki değişimdir.

Geleneksel Osmanlı yapısında kadının dışarıda pek görünmemesi, sadece ferace ve çarşafıyla topluma karışabilmesi söz konusuysen, Beyoğlu'ndaki terzihanelere Avrupa modasına uygun elbiseler sipariş edilmeye başlanır. Dönemin gazete ve dergileri, yeni Avrupa modasını yaygınlaştırmak için çaba sarf ederler. Özellikle varlıklı ailelerin rağbet ettiği yeni moda elbiseler zamanla yaygınlaşır. Kılık kıyafetteki değişim, II. Meşrutet'ten sonra daha da belirginleşir. Cumhuriyet'le beraber kılık-kıyafetteki değişim süreci en üst seviyeye çıkar.

5. Sonuç

Tanzimat döneminde Osmanlı devletinin yapısında büyük değişimler görülür. Batılılaşma çabalarının ilk etkileri eğlence hayatına, âdâb-ı muâşerete ve kılık-kıyafete yansır. İstanbul, imparatorluğun Batı'ya açılan penceresi olduğundan bu kentin yabancı kültürlerin ve özellikle Fransız kültürünün tesirini bünyesinde hissetmesi kaçınılmaz olur. Beyoğlu bu dönemde küçük Paris olarak algılanır. Tabii, bu Avrupai kentte yaşayacak yeni tipler de hazırdır. Öyle ki, Paris'te moda olan bir giysi birkaç gün içinde Beyoğlu'nun mağaza vitrinlerini süsler. Yaşam tarzında ortaya çıkan hızlı değişim, yeni insan tiplerini de beraber getirir. Bu kişilerin hayata bakışındaki farklılık dönemin romanlarına yansımakta geç kalmaz. Başta Ahmet Mithat Efendi olmak üzere dönemin bütün yazarları bu değişimi eserlerinde dile getirirler. Bütün yazarlarda ortak tema olarak, zevkte, görgü kurallarında, eğlence hayatında ve kılık-kıyafette görülen yabancılaşmayı, öz değerlerden uzaklaşmayı ve bozulmayı işlerler.

³⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Mesâil-i Muğlâka*, Haz: Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2003, s. 119.

⁴⁰ Orhan Türkdoğan, "Osmanlı'ya 'Tarihselci' Bakış Açısı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 174, İstanbul, 2008, s. 12.

Kaynakçalar**a- Romanlar:**

Ahmet Mithat Efendi, *Acâyib-i Âlem*, Hazırlayan: Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

-----, *Cellât*, Hazırlayanlar: Nuri Sağlam-Ali Şükrü Çoruk, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

-----, *Dürdane Hanım*, Hazırlayan: M. Fatih Andi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

-----, *Felâhın Bey ile Rakım Efendi*, Hazırlayan: Nejat Birinci, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

-----, "Felsefe-i Zenan", *Letaif-i Rivayat*, Hazırlayanlar: Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.

-----, *Hayret*, Hazırlayan: Nuri Sağlam, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

-----, *Jön Türk*, Hazırlayan: Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

-----, *Karnaval*, Hazırlayan: Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

-----, *Mesâil-i Muğlâka*, Hazırlayan: Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

-----, *Müşahadat*, Hazırlayan: Necat Birinci, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000

-----, *Paris'te Bir Türk*, Hazırlayan: Erol Ülgen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

-----, *Vah*, Hazırlayan: Kazım Yetiş, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Samipaşazade Sezai-Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, Hazırlayan: Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, Ankara.

Nabizade Nazım, *Zehra*, Hazırlayan: Hüseyin Alacatlı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Namık Kemal, *İntibah Yahut Sergüzeşt-i Ali Bey*, Hazırlayan: Seyit Kemal Karaalioglu, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1999.

Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, Hazırlayan: Hüseyin Alacatlı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt*, Hazırlayan: Zeynep Kerman, MEB Yayınları, Ankara, 1999.

b- Genel Kaynakçalar:

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 198.

Çetin, Nurullah, "Tanzimat Döneminde Türk Romanı", *Hece Dergisi*, Sayı 65, 66, 67, Ankara, 2002, s. 26.

Gündüz, Ahmet, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Hareketleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 135, İstanbul, 2001, s. 68.

Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-1*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992, s. 378.

Karabulut, Mustafa, *Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2008, s. 181.

Kolcu, Ali İhsan, "Yenileşmenin İkinci Kuşağı", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, (Editör: Ramazan Korkmaz), Grafiker Yayınları, Ankara, 2004, s. 84.

Kopar, Metin, "Amerika Birleşik Devletlerinin Ermeni Politikası", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 152, İstanbul, 2001, s. 139.

Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bakış-1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 62.

Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 117.

Özer, İlbeyi, *Avrupa Yolunda Batılılaşma ve Batılılaşma*, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 379.

Talas, Mustafa, "Milli Kültürümüzün Dil Meselesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 165, İstanbul, 2006, s. 195.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19.ncü Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 459.

Türkdoğan, Orhan, "Osmanlı'ya 'Tarihselci' Bakış Açısı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 174, İstanbul, 2008, s. 12.

Türkdoğan, Orhan, "Türk Burjuvazisi Üzerine Bazı Yaklaşımlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 170, İstanbul, 2007, s. 12.